

УДК 378.147.091.31– 051:159.9

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ КОНАТИВНОГО КОМПОНЕНТУ У СТРУКТУРІ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Портяна О.В., асистент
кафедри загальної та практичної психології
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

У статті проаналізовано результати емпіричного дослідження закономірностей розвитку змістових характеристик конативного компонента у структурі пізнавальної активності майбутніх психологів. Показано, що визначальними серед характеристик конативного компонента є сукупність мотивів, потреб, прагнень, індивідуальної саморегуляції, самодисципліни і моральної нормативності та потреби в освоєнні предметного світу в навчальній діяльності, тобто, всього того, що забезпечує включення студента в процес активного навчання, є джерелом пізнавальної активності і підтримує цю активність упродовж усіх етапів пізнання. В результаті проведеного експериментального дослідження з'ясовано недостатній рівень розвитку цих характеристик, значна частина яких знаходиться на низькому або середньому рівні.

Ключові слова: *пізнавальна активність, конативний компонент, мотивація навчання, індивідуальна саморегуляція, моральна нормативність, майбутні психологи.*

В статье проанализированы результаты эмпирического исследования закономерностей развития содержательных характеристик конативного компонента в структуре познавательной активности будущих психологов. Показано, что определяющим среди характеристик конативного компонента является совокупность мотивов, потребностей, стремлений, индивидуальной саморегуляции, самодисциплины и моральной нормативности, а также потребности в освоении предметного мира в учебной деятельности, т.е. все то, что обеспечивает включение студента в процесс активного обучения, является источником познавательной активности и поддерживает эту активность на протяжении всех этапов познания. В результате проведенного экспериментального исследования установлен недостаточный уровень развития этих характеристик, значительная часть которых находится на низком или среднем уровне.

Ключевые слова: *познавательная активность, конативный компонент, мотивация обучения, индивидуальная саморегуляция, моральная нормативность, будущие психологи.*

Portyana O.V. FEATURES OF CONNOTATIVE COMPONENT IN STRUCTURE OF COGNITIVE ACTIVITY OF FUTURE PSYCHOLOGISTS

The article analyzes results of empirical study of semantic characteristics of connotative component in structure of cognitive activity of future psychologists. It is shown that determining of characteristics of connotative component is a set of motives, needs, aspirations, individual self-control, self-discipline and moral normativity and needs of learning material world in educational activities, everything that ensures inclusion of students in process of active learning, is a source of cognitive activity and support this activity during all stages of cognition. In particular, result of experimental study found insufficient development of these characteristics, much of which is on low or medium level of development.

Key words: *cognitive activity, connotative component, motivation training, individual self-regulation, moral normativity, future psychologists.*

Постановка проблеми. Актуальність дослідження пізнавальної активності майбутніх психологів як неодмінної умови оволодіння професією психолога, затвердження в ній та досягнення високого рівня фахової компетентності зумовлюється інтенсивним розвитком сучасної психологічної науки і практики, застосуванням психології у найрізноманітніших сферах життєдіяльності людини. Українське суспільство все гостріше потребує компетентних фахівців у галузі психологічної допомоги. Тому завдання підготовки майбутніх практичних психологів як суб'єктів професійної діяльності перетворюється на одну з найбільш актуальних психологічних і соціальних проблем сьогодення.

Ступінь розробленості проблеми. Категорія активності особистості посідає в сучасних наукових дослідженнях і в суспільній свідомості одне з центральних місць. Аналізуючи підходи до вивчення активності особистості вченими, слід зазначити, що К.О. Абульханова-Славська вважає: «Активність особистості – це її функціонально-динамічні якості, які інтегрують усю її психологічну структуру (певним чином пов'язуючи потребу, здібності, свідомість і волю), що, в свою чергу, забезпечує особистості можливість по-своєму структурувати життєдіяльність (спілкування, діяльність, пізнання), життєвий шлях» [2, с. 7]. До вивчення певних аспектів цієї проблеми в контексті розвитку пізнавальної активності



у навчально-виховному процесі звертали-ся у своїх дослідженнях відомі психологи та педагоги: Д.Б. Богоявленська, О.І. Вишневський, М.О. Данілов, О.М. Матюшкін, О.Я. Савченко, О.В. Скрипченко та ін. Значний внесок у вирішення проблеми пізнавальної активності особистості був зроблений Л.С. Аристовою, Л.І. Божович, А.О. Вербицьким О.І. Крупновим та ін. Особливості пізнавальної активності студентів досліджувались у працях В.М. Вергасова [4], Б.Ц. Бадмаєва [3], П.Г. Лузана [12], Т.А. Алексеєнко [1], О.В. Єгорової [8], О.Г. Пиндик [17] та ін.

У роботах учених наголошується, що пізнавальна активність забезпечує не тільки осягнення суб'єктом системи знань і уявлень про навколишній світ, але й реалізує завдання самопізнання, саморозуміння і саморозвитку. При цьому професійно-пізнавальна активність виступає як умова формування у студентів потреби в професійних знаннях, оволодіння вміннями інтелектуальної діяльності, самостійності, забезпечення глибини і міцності знань.

Проте у цих працях перед науковцями не було поставлено такого завдання, як вивчення особливостей прояву конативного компонента в структурі пізнавальної активності студентів – майбутніх психологів. Висвітлення результатів цього вивчення й стало метою статті.

Виклад основного матеріалу. Пізнавальна активність вказує на індивідуальні особливості в процесі пізнавальної діяльності й відбивається в потребах, прагненні до пізнавальної діяльності і в реалізації цієї потреби, не дивлячись на труднощі, що виникають і долаються вольовими зусиллями. В основі пізнавальної активності, її внутрішнім джерелом є пізнавальна потреба, тобто потреба в набутті нових знань, поглиблені тих, що є, в осягненні духовної культури суспільства, потреба в самовираженні в певній галузі діяльності.

Аналіз теоретичних положень та експериментальних досліджень М.С. Головань [5], Т.А. Гусевої [7], Г.І. Остапенко [15], Т.Г. Темерівської [18] дав нам можливість з'ясувати, що структура пізнавальної активності майбутніх психологів являє собою багатоаспектне особистісне утворення, що включає функціонально взаємопов'язані та взаємообумовлені когнітивний, конативний, афективний та комунікативний компоненти. Зокрема, конативний компонент пізнавальної активності майбутніх психологів визначався нами, як сукупність мотивів, потреб, прагнень, індивідуальної саморегуляції, самодисципліни і моральної нормативності та потреби в освоєнні предметного

світу в навчальній діяльності, тобто, всього того, що забезпечує включення студента в процес активного навчання, є джерелом пізнавальної активності і підтримує цю активність упродовж усіх етапів пізнання.

У дослідженні взяли участь студенти – майбутні психологи I–V курсів денної форми навчання. Загальна вибірка респондентів становила 340 осіб у віковому діапазоні від 17 до 21 року, серед них – 74 хлопці і 266 дівчат.

В якості методичного інструментарію, за допомогою якого, на нашу думку, можна визначити рівень розвитку конативного компонента в структурі пізнавальної активності майбутніх психологів у процесі навчання у ВНЗ, ми обрали такі методики: опитувальник «Мотивація навчання у ВНЗ» Т.І. Ільїної [9]; тест-опитувальник В.І. Моросанової «Стиль саморегуляції поведінки–98» (ССП–98) [13]; 16–PF опитувальник Р. Кеттелла [6, с.10]; опитувальник структури темпераменту (ОСТ–105) В.М. Русалова [11].

Серед елементів конативного компонента пізнавальної активності варто виділити показник мотивації навчання у ВНЗ. Ефективність навчального процесу безпосередньо пов'язана з тим, наскільки високою є мотивація і стимул оволодіння майбутньою професією. Мотивація для студентів є найбільш ефективним способом поліпшити процес навчання, а мотиви є рушійними силами процесу навчання і засвоєння матеріалу. Варто зазначити, що шляхи становлення і особливості мотивації для кожного студента індивідуальні і неповторні. Сила і динаміка мотивації навчання у вузі обумовлена різними причинами: престиж вузу або ж спеціальності, бажання отримати диплом або додаткові знання, підвищити свій соціальний статус.

Для визначення мотивації як чинника успішності навчання нами був використаний опитувальник Т.І. Ільїної «Мотивація навчання у ВНЗ», що дозволяє вивчити рівень мотиваційної спрямованості студентів на отримання знань, опанування професією, отримання диплома. Аналіз отриманих даних (рис. 1) свідчить, що 32,4% досліджуваних мають високий рівень прагнення отримати знання. Середній рівень – 46,5% опитаних і низький рівень прагнення отримати знання мають 21,2% майбутніх психологів. Тобто, можна зазначити, що значна частина майбутніх психологів (67,7%) не прагнуть до набуття знань, не виявляють допитливості.

Що стосується прагнення оволодіти професією, то дані результати свідчать про те, що високий рівень такого прагнення мають

лише 12,6% студентів. Середній рівень – 44,1%, а низький рівень прагнення оволодіти професією мають аж 43,2% майбутніх психологів. Можна сказати, що значна частина майбутніх психологів (87,3%) не виявляють або слабо виявляють прагнення до оволодіння професійними знаннями та формування професійно важливих якостей.

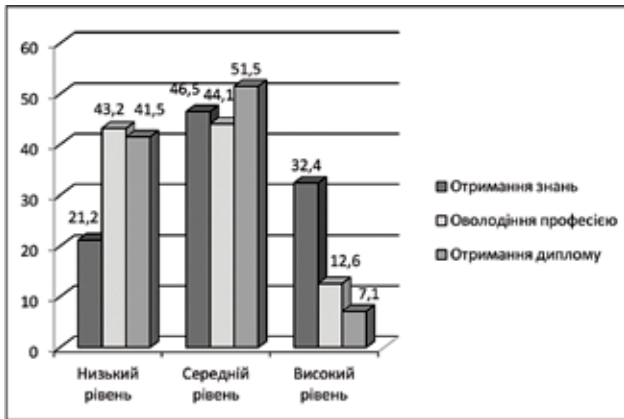


Рис. 1. Особливості мотивації навчання майбутніх психологів у вищому навчальному закладі (в середньому, у %)

Щодо прагнення отримати диплом, то результати дослідження вказують на те, що високий рівень такого прагнення мають 7,1% майбутніх психологів. Середній рівень прагнення отримати диплом виявляють аж 51,5% майбутніх психологів. І низький рівень прагнення отримати диплом мають 41,5% майбутніх психологів. Варто підкреслити, що значна частина майбутніх психологів із середніми та високими показниками (58,6%) прагнуть отримати диплом при формальному засвоєнні знань, прагнуть до

пошуку обхідних шляхів при здачі іспитів і заліків.

Досліджуючи особливості стилю саморегуляції поведінки майбутніх психологів, ми припустили, що характер саморегуляції пов'язаний з пізнавальною активністю та безпосередньо впливає на професійне становлення особистості. Для перевірки нашої гіпотези було використано опитувальник В.І. Моросанової «Стиль саморегуляції поведінки». Даний опитувальник у цілому працює як єдина шкала «Загальний рівень саморегуляції», що оцінює загальний рівень сформованої усвідомленої регуляції довольної активності особистості, забезпечуючи мобілізацію та інтеграцію психологічних особливостей людини для досягнення цілей діяльності та поведінки. Процес саморегуляції сприяє виробленню гармонійної поведінки, на його основі розвивається здатність керувати собою згідно з поставленою метою, направляти свою поведінку відповідно до вимог життя.

Таблиця 1

Шкали	Рівні саморегуляції поведінки		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Планування	12,1	68,8	19,1
Моделювання	17,9	67,4	14,7
Програмування	37,6	52,9	9,4
Оцінювання результатів	21,8	67,4	10,9
Гнучкість	20,3	56,8	22,9
Самостійність	33,8	45,9	20,3
Загальний рівень саморегуляції	21,8	62,6	15,6

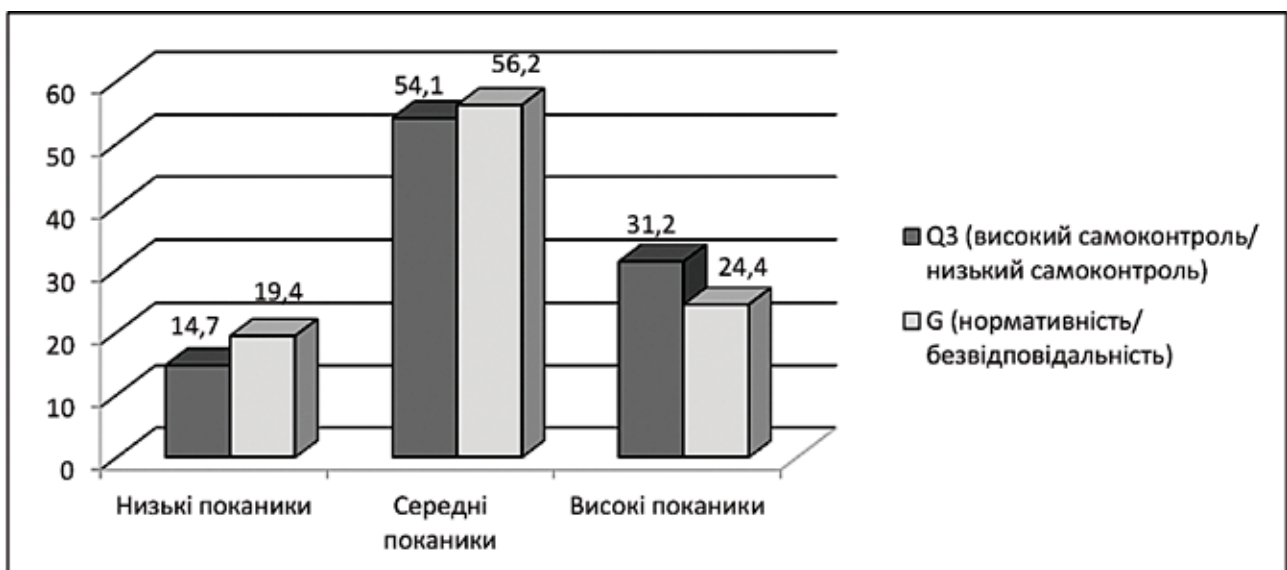


Рис. 2. Особливості самодисципліни та моральної нормативності майбутніх психологів (у середньому, у %)



Як демонструють дані проведеного дослідження, що представлені у табл. 1, високий рівень за цією шкалою виявляють лише 15,6% майбутніх психологів. Студенти з високими показниками загального рівня саморегуляції самостійні, гнучко і адекватно реагують на зміну умов, висування і досягнення мети у них у значній мірі усвідомлене. При високій мотивації досягнення вони здатні формувати такий стиль саморегуляції, який дозволяє компенсувати вплив особистісних, характерологічних особливостей, що перешкоджають досягненню мети. Чим вище загальний рівень усвідомленої регуляції, тим легше майбутні психологи оволодівають новими видами активності, зокрема, пізнавальною активністю, впевненіше почувуються в незнайомих ситуаціях, тим стабільніші їх успіхи в звичних видах діяльності.

Середній рівень за шкалою «Загальний рівень саморегуляції» виявляють 62,6% майбутніх психологів, а низький рівень – 21,8%. Це свідчить про те, що у значній частині студентів цієї категорії (84,4%) потреба в усвідомленому плануванні та програмуванні своєї поведінки посередня або зовсім не сформована, вони більш залежні від ситуації і думки оточуючих людей. У них знижена можливість компенсації несприятливих для досягнення поставленої мети особистісних особливостей, порівняно зі студентами з високим рівнем регуляції. Відповідно, успішність оволодіння новими видами діяльності більшою мірою залежить від відповідності стильових особливостей регуляції і вимог освоюваного виду активності, зокрема, пізнавальної активності.

Наступними показниками конативного компоненту в структурі пізнавальної активності, який ми дослідили, виступають особливості самодисципліни та мораль-

ної нормативності майбутніх психологів, як регуляторних властивостей особистості (фактори: Q3 (високий самоконтроль/низький самоконтроль); G (нормативність/безвідповідальність) за опитувальником Р. Кеттела, що є одним із найбільш достовірних діагностичних методів, який пропонує високу надійність і значимість результатів. Оцінюючи риси особистості, 16-факторний опитувальник встановлює крайні полюси їх розвитку, при цьому виділяються відповідні кількісні та якісні оцінки. У факторі G (низька нормативність поведінки – висока нормативність поведінки) проявляються стійкість, завзятість; обов'язковість, відповідальність, вимогливість до себе (у дотриманні моральних норм) і до інших; дисциплінованість. Менш характерні легковажність, безвідповідальність, незібраність; зосередження на внутрішніх переживаннях; нехтування моральними нормами поведінки у побуті. Високі оцінки часто можуть характеризувати не тільки виражені вольові риси особистості, але й схильність до співпраці і конформізму. Фактор Q3 (дисциплінованість – спонтанність) вказує на постійний самоконтроль; наполегливість у досягненні мети, подолання перешкод на шляху до мети за рахунок вольових зусиль; уміння планувати свій час і порядок дій; реалістичне ставлення до себе і своїх можливостей. Менше виявляється низький самоконтроль; вольові зусилля епізодичні; схильність легко уступати зовнішнім перешкодам і внутрішньому опору на шляху до мети; невміння організувати свій час і порядок виконання справ. Цей фактор є одним із найбільш важливих для прогнозу успішної діяльності [17].

Як видно з рис. 2, у майбутніх психологів спостерігаються майже однакові показни-

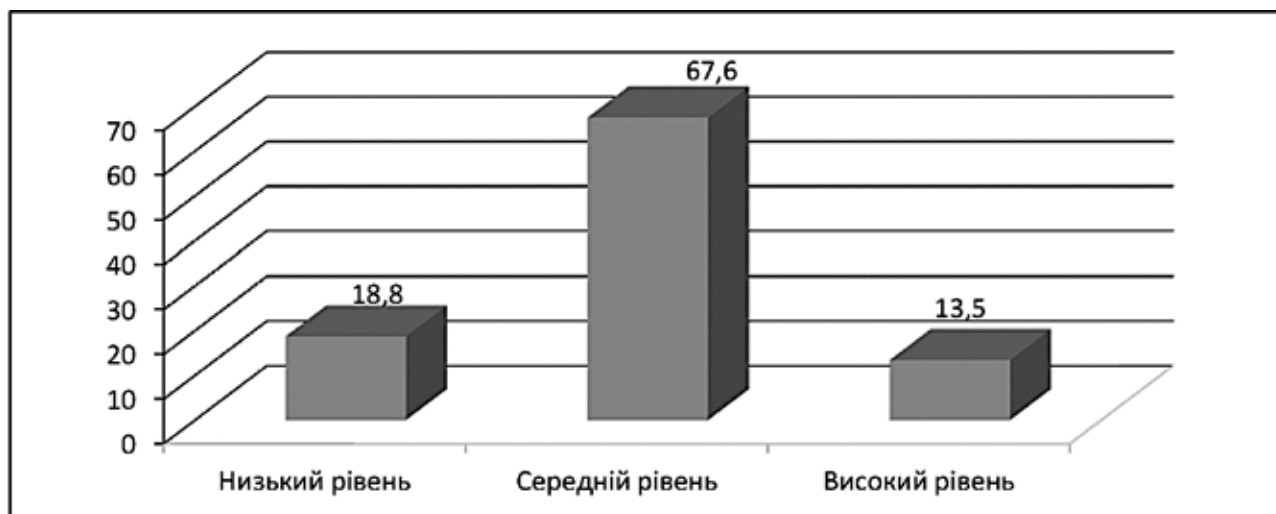


Рис. 3. Особливості потреби майбутніх психологів в освоєнні предметного світу (в середньому, у %)

ки як за фактором «самодисципліна» так і за фактором «моральна нормативність». Аналіз даних показує, високі показники за фактором «самодисципліна» і за фактором «моральна нормативність» виявлено у 31,2% та 24,4% майбутніх психологів відповідно.

Високі значення цих факторів зустрічаються у тих студентів, які здатні мобілізувати себе на досягнення поставленої мети всупереч внутрішньому опору і зовнішнім перешкодам. Ці студенти діють продумано, наполегливо. Вони організовані, тобто, закінчують розпочаті справи, чітко уявляють порядок справ, що виконують, планують час. Зберігають самовладання в критичних ситуаціях, здатні регулювати зовнішні прояви емоцій, критичні до себе.

Середні показники за цими факторами виявлено у 54,1% та 56,2% майбутніх психологів відповідно. Середні значення за цими факторами говорять про здатність майбутніх психологів бути організованими і наполегливими, насамперед, у ситуаціях, в яких адаптувалися. У разі несподіваної появи додаткового навантаження вони можуть діяти хаотично, неорганізовано. Ці студенти вибірково ставляться до загальногрупових норм і вимог. Совісність, відповідальність у особисто значущих ситуаціях у них може поєднуватися з формальним виконанням обов'язків тоді, коли ситуація не зачіпає особистих інтересів.

Низькі показники за цими факторами виявлено у 14,7% та 19,4% майбутніх психологів відповідно. Низькі значення характерні для тих студентів, які відступають від бажаної мети, як тільки з'являються внутрішні чи зовнішні перешкоди. Вони часто діють неорганізовано, не вміють планувати і раціонально розподіляти свій час. Їх поведінка регулюється переважно особистими, сьогохвилинними бажаннями і потребами, тому вони не завжди вписуються в традиційні рамки. Свої можливості вони не завжди оцінюють критично, досить вільно ставляться до моральних норм.

І, насамкінець, у контексті нашого дослідження ми дослідили такий важливий показник конативного компоненту пізнавальної активності, як потребу майбутніх психологів в освоєнні предметного світу (шкала «Предметна ергічність») (рис. 3) для визначення потреби майбутніх психологів в освоєнні предметного світу, жаги діяльності, прагнення до напруженої розумової праці, ступінь залученості в навчальну діяльність.

У нашому дослідженні лише 13,5% майбутніх психологів мають високий рівень потреби в освоєнні предметного світу, а переважна частина майбутніх психологів має

середній (67,6%) або низький (18,8%) рівні потреби в освоєнні предметного світу. Це вказує на те, що більшість студентів виявляють певну пасивність, посередній або низький рівень тону і активації. Також ці студенти виявляють небажання розумової напруги, посереднє або низьке включення в процес діяльності.

Висновки. На основі аналізу літератури та емпіричних результатів із проблеми дослідження розкрито складний та різноаспектний характер конативного компоненту в структурі пізнавальної активності майбутнього психолога. Встановлені особливості розвитку конативного компоненту пізнавальної активності майбутнього психолога не можуть бути задовільними з точки зору ефективної фахової підготовки спеціалістів, що потребує пошуку шляхів цілеспрямованого впливу.

Перспективними напрямками досліджуваної проблеми, на наш погляд, є розробка напрямків психологічного впливу на формування та розвиток даного компоненту пізнавальної активності студентів – майбутніх психологів у ВНЗ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексєєнко Т.А. Формування пізнавальної активності студентів в умовах блокової організації навчання: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки і психології проф. освіти АПН України / Т.А. Алексєєнко. – К., 1995. – 25 с.
2. Альбуханова К.А. Психология и сознание личности (Проблемы методологии, теории и исследования реальной личности): Избранные психологические труды. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 1999. – 224 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.studmed.ru/view/abulhanova-ka-psiologiya-i-soznanie-lichnosti_1b693e5ad86. Html.
3. Бадмаев Б.Ц. Методика преподавания психологии: Учебно-методическое пособие для преподавателей и аспирантов вузов / Б.Ц. Бадмаев – М.: ВЛАДОС, 1999. – 304 с.
4. Вергасов В.М. Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе / В.М. Вергасов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Київ: Вища шк., 1985. – 174 с. – На рус. яз. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://catalog.uccu.org.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:47687/Source:default>.
5. Головань М.С. Развитие познавательной активности учнів у процесі навчання алгебри і початків аналізу на основі НІТ: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 / Український державний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова / М.С. Головань. – К., 1997. – 22 с.
6. Галян І.М. Психодіагностика: навч. посіб. / І.М. Галян. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Академвидав, 2011. – 464 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.kpi.kharkov.ua/NEW/GalyanPsykhodia.pdf>.



7. Гусева Т.А. Стили познавательной активности личности студентов: дис. ... на получение наук. степени доктора психол. наук: спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / Т.А. Гусева. – Новосибирск, 2009. – 518 с.
8. Єгорова О.В. Педагогічні умови розвитку пізнавальної активності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі науково-дослідної роботи: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / О.В. Єгорова. – Харків, 2009. – 20 с.
9. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы / Е.П. Ильин – СПб. : Питер, 2002 – С. 433–434.
10. Капустина А.Н. Многофакторная личностная методика Р. Кеттелла / А.Н. Капустина. – СПб. : «Речь», 2001. – 112 с.
11. Карелин А.А. Большая энциклопедия психологических тестов / А.А. Карелин. – М. : Эксмо, 2007. – С. 395–398. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.koob.ru/karelin/bolshaya_enciklopedia_testov.
12. Лузан П.Г. Теоретичні і методичні основи формування навчально-пізнавальної активності студентів у вищих аграрних закладах освіти: дис. ... на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / П.Г. Лузан / Інститут педагогіки АПН України. – К., 2004. – 505 с.
13. Моросанова В.И. Стилевая саморегуляция поведения человека/ В.И. Моросанова, Е.М. Конопкин // Вопросы психологии. – 2000. – № 2. – С. 118–127. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн.: <http://voppsy.ru/issues/2000/002/002118.htm>.
14. Остапенко А.И. Формирование познавательной активности студентов в процессе их совместной учебной деятельности: дис. ... на получение наук. степени канд. пед. наук / А.И. Остапенко. – К., 1989. – 157 с.
15. Пиндик О.Г. Педагогічні умови розвитку пізнавальної активності студентів вищих навчальних закладів економічного профілю: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / О.Г. Пиндик. – Київ, 2003. – 19 с.
16. Темерівська Т.Г. Формування пізнавальної активності студентів медичного коледжу в процесі вивчення природничо-наукових дисциплін: дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т.Г. Темерівська. – Тернопіль, 2004. – 248 с.